



MONOSTORI IMRE (1945) Tatabánya

MONOSTORI IMRE

Tűnődések a magyar forradalom értelméről

Salamon Konrád: Tizenkét nap szabadság 1956.
(Az első antikommunista forradalom)

Németh László írta 1956 novemberében a hosszú évtizedekig ismeretlen, kéziratban lappangó, az 1956-os forradalmat elemző értékelésében (2011-ben jelent meg a Nap Kiadó gondozásában), hogy a forradalmak történetében megfigyelhető az az általános társadalom-lélektani szabályszerűség, amely szerint a forradalom kitörése „nem annyira a legelnyomottabb, hanem a legvisszanyomottabb népek válasza volt a zsarnokságra. [...] A magyar forradalomnak is egyik fő feltétele volt: a magyar nemzet rohamos emelkedése – s még gyorsabb, erőszakos visszaszorítása, összenyomása.” A magyar *nemzet* Trianon ellenére a húszas években – a szellemi javakat tekintve is – emelkedő pályára lépett, amit a második világháború, majd a jaltai döntés megtorpedózott. S bár az 1945-ös választások eredménye világosan jelezte, hogy a nemzet nagy többsége nem proletár – mégis ezt a létformát kellett követnie, hiába bizonyította számtalan területen, hogy sokkal többre képes. És így ment ez egyre súlyosabb megpróbáltatások közepette: az ország s annak népe gyarmati sorba került. Amit még csak súlyosbított az erkölcsi megaláztatás. És vajon miért éppen 1956 őszén történt a robbanás? Németh László esszéírói képe itt is rendkívül szemléletes a *kazánról*, illetve a *szabadsággal* telt *vederről*. „Tűlfűlt kazánok is – úgy mondják – akkor robbannak, amikor a nyomás enyhül egy kicsit. Minálunk pedig nem egyszer engedtek – hanem három éven át az engedés s újabb nyomás játéka folyt –, nem csoda, hogy a túlfeszült nemzet egyszer csak felrobbant.” S a közelített veder példázata: „Azt, hogy nincs szabadság – úgy látszik, el lehet bírni. De ha a szabadság után epedőnek adunk egy kortyot a szabadságból, aztán elvonjuk tőle a vedret, aztán megint egy nagyobbat, s újra el – akkor az végre is ránk rohan, s kitepi kezünkől az edényt.” (*A magyar forradalomról*)

Salamon Konrád ismeri ezt a Németh László-i esszéfordulatot, de ha nem ismerné, akkor is – láthatólag – ezt éreztetné, ezen okfejtés nyomdokain haladna, hiszen nem most kezdett el foglalkozni ezzel a nagy témával, e munkájának komoly előzményei vannak. Könyve 1956-ról a legjobbak közé tartozik. Szakkönyv, ismeretterjesztő képeskönyv, dokumentumkötet, bibliográfiai kalauz, regényes korrajz és emberek sokaságának bemutatása, s minden vonatkozásban *összegezõ munka*. Szerkezete kitűnő: gördülékeny és arányos, a kiérlelt gondolatok egymásból fakadnak, az események menete szinte automatikusan egymásból következik. Nemcsak összegezõ, hanem – a lényegi elemeket tekintve – teljességre törekvõ is.

Régebben kidolgozta már a *forradalom* fogalmának a tartalmát, most a dolog esszenciáját idézzük e könyvének bevezetőjéből: „eredetileg az elaggott zsarnoki rendszerek megdöntését és a demokratikus jogokra épülő, új társadalmak megteremtését jelentette”. S vajon mi az a történelmi jelenség, amely ennek az ellenkezője? Amelyik megdönti a forradalmat? Az nem lehet más, mint *ellenforradalom*. Kísértetiesen fontos és súlyos értelmezések ezek, hiszen éppen 1956 minősítése körül dúltak – évtizedeken keresztül (és manapság?) – e fogalmi csaták országszerte. Mert hiszen így kiderül – példának okáért –, hogy a Kádár-féle Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány 1956 novemberétől nemcsak hogy nem volt sem munkás, sem paraszt, de ráadásul – ezek szerint – ellenforradalmi is volt, hiszen a forradalom egyik legfőbb eredményét, a Nagy Imre-féle kormányt és annak demokratikus rendszerét döntötte meg. Ez az állásfoglalás kétségkívül újdonságszamba menő, de végül is a formális logika meggyőző erejével kimondott értelmezésnek számított, talán még manapság is az. (Legalábbis egyes körökben, illetve rétegekben.) Ám tartalmilag teljesen tiszta, támadhatatlan. (Salamon Konrád történetírói munkásságában mindig fontosnak tartotta elmondani, hogy *miről* beszél. Nem elégedett meg a *mit beszél* lebegtetéssel.)

De ne vágjunk a dolgok elébe! A kötet ugyanis alcímében is jelzi szerzője álláspontját: *Az első antikommunista forradalom*. Olyan forradalom tehát, amely kommunizmust döntött meg. Rossz,

embertelen, kegyetlen kommunizmust. Érdemes hozzászokni a terminológiához: antikommunista forradalom, majd: kommunista ellenforradalom. 1956 őszén *egyszerű* célokért, *természetes* emberi (egyéni és közösségi) kívánságokért, azok teljesüléséért kelt fel egy egész ország: nemzeti függetlenség, többpártrendszerű parlamenti demokrácia, emberi szabadságjogok. Ennél természetesebb és szelídebb követelések aligha léteznek egy közösség történetében. (Még az sem volt probléma a követelők körében, hogy ezeket a vívmányokat a már megszokott „szocializmus” fogalmi rendszerébe kellett illeszteni.)

A szabadsággal teli „veder” az ötéves kemény Rákosi-diktatúra után Sztálin halálával és Nagy Imre első miniszterelnöksége idején újból közeledett a reá szomjúhozók felé, ám egyszer csak el is tűnt: az őt követő Hegedűs András kormánya csak fokozta a kiábrándultságot, tehát a forradalmi hangulatot. Miközben a kommunista vezetés válságba került. Az SZKP XX. kongresszusa (1956 februárjában) úgyszintén reményt keltett a megújulásra, ám a szómágiákon kívül édeskevés dolog változott. S a „veder-szindróma” ismétlődött: Rákosi végleges bukása után – ez már 1956 nyara – a nem kevésbé gyűlölt Gerő Ernő került az MDP élére. S nem történt gyökeres változás a Rajkék újratemetése – október eleje – utáni napokban sem. Ugyanakkor mindezek a történések ismertekké váltak *országszerte*. A legkisebb helyeken is témát jelentettek az emberek mindennapjai során. (Számptalan, különben igen fontos értelmiségi megnyilvánulás volt – például a Petőfi Kör vitái –, amelyek inkább egyes rétegekhez szóltak, nem értek el az ország népének egészéhez.)

És hát az ifjúság! A mindenkori forradalmak mindenkori élesztője, motorja. Szegeden és Debrecenben is. Sőt előbb, korábban, mint Budapesten, de legalábbis azokkal egy időben. Különleges jelensége ez is 1956 forradalmának. Országos forradalom ez. Nem csak pesti.

Jeles erénye Salamon Konrád '56-os könyvének a szereplők (nem csak a főszereplők) megvilágítása s az igazán jelentősek végigkísérése a bonyolult, rendkívül eseménydús történeten. Nem lehet nem észrevenni a dramaturgiai telitalálatokat, s a drámaírói erények közül az egyik legfontosabbat: a mű csak akkor hatásos igazán a színpadon, ha a szemben álló felek igazságai (az most nem számít, hogy azok esetleg vélt igazságok) nagyjából hasonló súlyt képviselnek az összecsapás, (a forradalom egyik miniszter statisztája, Lukács György kedvenc esztétikai fogalmával élve) a „drámai kollízió” során. Még ha ez az összecsapás csak az eszmék, politikák, erkölcsök világában zajlik is. Jó dramaturg Salamon a tekintetben is, hogy nyüzsgő, de áttekinthető hátttereket fest föl: élnek, lüktetnek a figyelmet követelő történetek, események, emberek, jelenetek. S közben szépen irányítja az olvasó figyelmét a szerző: megmagyarázza a történések lélektani, társadalomtörténeti és politikai értelmét, tartalmát, háttérét. (Efféle fejezet-, illetve alcímekkel: *Tüntetésből forradalom, Fegyveres felkelésből szabadságharc* stb.)

Nagy Imre és Kádár János. A színpadi dráma párhuzamánál maradva: tragikus hős mind a kettő. Az utókor szemében az egyik fölmagasztosul, a másik árulóvá lesz. Nagy Imre a kezdetben csendes, néha már-már pipogya muszáj-forradalmár, s Kádár, a helyét nem találó, az ingatag jellemű, a befejezetlen, a kommunista eszmékbe és gyakorlatba süllyedt személyiség titkos csatája is ez a néhány hét, hónap. Nagy Imre persze meggyőződéses kommunista, őt azonban nem rontotta meg oly mértékig az „eszme”, hogy Kádár sorsára jusson. Sőt, szinte megmagyarázhatatlan hűséggel, erővel ragaszkodik *morális* értékekhez: a becsülethez, a törvényességhez, az igazsághoz. A szó szoros értelmében: mindhalálíg. Alattomos csata ez Kádár részéről, hiszen ő Nagy kormányának tagja, kezdetben a forradalom jogosságának elismerője, látszólag vagy időnként egyetért a történetekkel. Máskor meg nem. Nagy Imre nem termett vezetőnek. Nem vezére a forradalomnak. Inkább végrehajtója bizonyos népi követeléseknek. Valószínűleg az adja a belső erejét és hitét, hogy tudja és érzi: Magyarország népe vele van, mögötte áll. Őt akarják látni, hallani, őt akarják a miniszterelnöki poszton. Ezt megértette és tisztelettel végrehajtotta. Amennyire tudta.

Már az első szovjet katonai beavatkozás pillanatától kezdve ez a forradalom egyben *szabadságharc* is volt. Érdemes ezt a tényt is jól megjegyezni. Egy idegen ország fegyveres ereje avatkozott be az események menetébe. Nagy Imre erre igen kényes volt, mint ekkortájt minden törvénytelen ségre. Csakhogy a körülötte tébláboló pártvezetők és bizonytalankodó kormánytagok az örökös tanácskozásokon kívül nemigen tudtak hathatós támogatói lenni. Nem is szólva ugyanezen körök nem is elenyésző számú kifejezetten *ellenforradalmi* gondolkodású tagjáról, akik szerint a felkelést, amely „ellenforradalom”, szét kell verni, és kész. Akár szovjet katonai segítséggel. Pedig a forradalmi hevület és cselekvési sor – a szó szoros értelmében – az egész országra átterjedt. Elsősorban

a városokra, de nem csak oda. (Jelen sorok írója azzal is szemléltetheti ezt a szétáradást, hogy egy nem egészen háromszáz lelkes Tolna megyei puztán gyerekfejjel volt átélője a lelkesedésnek, sőt ott és akkor tájékozódni és választani tudott a társadalmi és politikai jó és rossz között. Igaz, tanár apja hathatós magyarázatainak segítségével. Nagy Imre és Maléter már akkor ismeretlen ismerősökké váltak: puztai szerepjátékok hőseivé. Nem mások, hanem ők: a forradalom miniszterelnöke és a forradalom-szabadságharc végül katonai vezetője. A népi igaz legendák főszereplőiként.)

Kádár már menet közben, október 24-én ellenségeskedik és külön véleményt alakít ki. Rádióbeszédben ráadásul. Azt állítja, hogy az ellenforradalmi reakciós elemek fölkeltek a főváros és a munkásosztály hatalma ellen. Roppant jellemző ez a korlátolt bolsevik szemlélet a pártvezetésre, s külön jellemző Kádár egész habitusára. Nem értik, mi történt s mi történik a közvetlen közelükben. Szeretnek mást gondolni a valóságról. Nem értik, nem képesek fölfogni – az előzetes „szocializációjuktól” ez az eshetőség kimaradt –, miért tört ki a forradalom. De hát ez nem is lehet forradalom, hiszen ők maguk a forradalmárok. Akiket támadnak. Akkor a támadók csakis ellenforradalmárok lehetnek, a jelenség pedig ellenforradalom! Korlátoltak, nem életszerűen gondolkodnak, dogmatisták. (Ez az attitűd ráadásul a legkényelmesebb. És erősíti a már meglévő hatalmi pozíciót.) A Pravda meg arról cikkezik, hogy a magyar fővárosban összeomlott a „népellenes kaland”. Sőt: október 25-én reggel *minisztertanácsi* közlemény tudatja, hogy „az ellenforradalmi puccskísérletet felszámolták”. Miközben folytatódnak a fegyveres összecsapások – szovjet részvétellel. Tehát Nagy Imre minisztertanácsa is zavart állapotban van. S a párt első embere még mindig Gerő Ernő! Egészen a 25-i Kossuth téri rettenetes vérengzésig. Apokaliptikus jelenetsor ez, tökéletes zavar, félelem, pánik – a támadók és az elszenvedők részéről egyaránt. Gerőt azonnal Kádár váltja a párt élén. S ettől a pillanattól kezdődően nyomatékkal beszélhetünk megosztott vagy kettős hatalomról. Kádár is, Nagy is nyilatkozik a rádióban. Ellentétes meggyőződéssel és tartalommal.

A Kossuth téri nagy vérengzéstől kezdődően belső erővel már megfékezhetetlen a forradalom. Tüntetések és sortűzek következnek az ország számos pontján (Mosonmagyaróvár, Esztergom stb.): két nap leforgása alatt *harmincegy sortűz*. (Ezek a sortűzek a forradalom után is folytatódtak. A forradalom idején belső harci cselekményként, majd a leveretés után megtorlás gyanánt. Eltöprenghetünk azon is, milyen mértékű roncsoló folyamatot okozott a hazai kommunista diktatúra hosszú éveken keresztül azokban a tűzparancsot adó és az azt végrehajtó emberekben, akik nemcsak nem értették, mi zajlik körülöttük, de különösebb latolgatások nélkül belementek az efféle gyilkosságok végrehajtásába. Erre a reménytelenül érzéketlen lelkiségre épült azután a pufajkások hada, majd az úgynevezett munkásórság, az új, Kádár-féle hatalom igen nagy létszámú rohamosztaga.)

Az MDP vezetői (Kádárék) október 27-én, a kormányátalakításkor igyekeznek kiszorítani a kormányból a Nagyhoz hű személyeket. Eredményesen. Nagy viszont nem írja alá a szovjet csapatok behívását kérő levelet. Rosszul lesz, elájul. Azt is elhatározzák ugyanitt (Nagy már nincs jelen az ülésen), hogy a miniszterelnökhöz közel álló politikusokat eltávolítják a pártközpontból. A szovjetek itt tanyázó magas rangú politikai küldöttsége természetesen minden fontos lépésről tud, tanácsokat ad, kapcsolatot tart Moszkvával.

Nagy Imre új kormányt alakít, s fordulatot hirdet október 28-án, ezt közli az ország népével. Értelmesen elmagyarázza, mi történt, kik a felelősök. Megbékélést kér, amnesztiát ígér. Van ereje átvenni akaratát az ellenzökkal szemben. Miközben a Honvédelmi Minisztériumban egy bizottság a katonai diktatúra bevezetéséről tanácskozik. Az országban szerte alakulnak a nemzetőrségek, a nemzeti tanácsok: a forradalom helyi irányító és önvédő szervezetei. Ismét bizakodik az ország. Hruscsov véleménye viszont az, hogy a felkelőkkel tárgyaló „Nagy kettős játékot játszik”.

A forradalom győzelme október 30-ra tehető. Nagy *négypárti* kormányt alakít. Ez már tehát a többpártrendszer. Megkezdődhetnek a pártok szerveződésai. Nagy (a rádióban) először nevezi az eseményeket *forradalomnak*, melyet a *demokratikus erők* hoztak létre. Felszólítja a szovjet csapatokat Budapest elhagyására. Ugyanezen a napon viszont a kaotikus körülmények között lezajló budapesti, Köztársaság téri pártszékház ostroma újabb súlyos kérdéseket vet föl: ezúttal a forradalom és a legszörnyűbb erőszak ok-okozati összefüggéseiről. A pánik és a népharag egymásba játszásáról, egymást erősítő hatásairól. Országszerte megkezdődött viszont a politikai foglyok kiengedése a börtönből. Október 31-én megszűnt az MDP, és megalakult az MSZMP. A történelmi pártok is újjáalakultak. A hazainduló szovjet politikai delegáció jelzi: tárgyalni óhajtanak. Mindenki úgy érzi: végérvényesen győzött a forradalom.

Mindvégig erőssége Salamon Konrád könyvének – jeleztük már – a „vidéki Magyarország” szem előtt tartása, mert hiszen ezzel az optikával érzékeltethető, mutatható be 1956 valóságos jelentősége és értelme. Éppen ilyen fontos szempont a magyar forradalom világpolitikai fogadtatásának bemutatása. A nyugati nagyhatalmak visszafogottak: elismerik a magyarok hősiességét, ám – különösen az éppen egyidejű szuezi válság mellett, miatt – epizodikus jelentőségű számukra a magyar forradalom. Az Egyesült Államok nem akar konfrontálódni a Szovjetunióval. Az ENSZ ímmel-ámmal könyvelget. Nagy baj, hogy a kommunista országok vezetői idegesek és ellenségesek: a magyarok forradalma érthetően zavarja őket.

Moszkvában október 31-én döntöttek: a már győztes magyar forradalmat fegyverrel döntik meg. Kína és a „baráti” szocialista országok támogatják Hruscsov javaslatát. S miközben befejeződik a szovjet fegyveresek kivonása Budapest területéről, azonközben nagyobb szovjet csapategységek lépik át az ország határát. *Erre a hírre* következett a magyar kormány nyilatkozata: az ország semlegességének kikiáltása és kilépése a Varsói Szerződésből. Kéri az ENSZ segítségét és a négy nagyhatalom védelmét. Ez a lépés azóta is az egyik fő vitatéma 1956-tal kapcsolatban. Valószínűleg azt hitték Nagy Imréék, hogy a Szovjetunió is megnyugszik egy semleges ország békés szándékától, és a Nyugatot is pozitív állásfoglalásra készíthetik. Csakhogy a világpolitika nem e logika szerint működött. Mindez csak olaj volt a tűzre. Az is igaz, hogy a törvényes magyar kormánynak nem volt más választása. Egyáltalán nem volt választása.

November 1-jén reggel a rádió felvette Kádár János beszédét az MSZMP megalakulásáról. Kádár többek között ezeket mondotta: „Népünk dicsőséges felkelése lerázta a nép és az ország nyakáról a Rákosi-uralmat, kivívta a nép szabadságát és az ország függetlenségét, amely nélkül nincs, nem lehet szocializmus. [...] Büszkék vagyunk arra, hogy a fegyveres felkelésben, annak vezetésében becsülettel helytálltak, áthatva igaz hazaszeretettől, a szocializmus iránti hűségtől.” Azaz Kádár nemcsak a forradalmi felkelést magasztalja, hanem a fegyveres felkelés jogosságát is elismeri.

Ezt a rádiófelvételt Kádárral egy aznap esti adásban sugározták. Ebben az időpontban ő *már úton volt Moszkva felé*. Eredetileg tárgyalni mentek Münnichhellel a szovjet nagykövetségre, majd engedve a szovjet kérésnek, nyomásnak, elfogadták az útirány-módosítást, az eltérítést. A nagy szovjet machináció beteljesedni látszott: megvan az óriási szovjet katonai főlény, s valószínűleg megvan a leendő bábkormány vezetője is. A szovjet csapatok nyomulnak befelé, Kádár Moszkvában egyezkedik, jobban mondvá értelmezi a szovjetek által kigondolt teendőket. Az első drámai forrponthoz alighanem ez: hogyan dönt Kádár? Budapesten Nagy Imre újra átalakítja kormányát. Maléter lesz a honvédelmi miniszter. Kádár Moszkvában elmondja, hogy ő is megszavazta a magyar kormány döntését a semlegességről és a kilépésről. Ha a szovjetek kivonulnak Magyarországról, a magyar pártok fel tudják venni a harcot az *ellenforradalom ellen*. Hihetetlen a feszültség. Hruscsov közli Kádárral, hogy nem lehet kiengedni egyetlen országot sem a szocialista táborból. Kádár válasza: igen, „forradalmi kormányt kell alakítani”. (S az addigi, a törvényes, az általa szintén forradalminak tartott magyar kormánnyal mi lesz?) Egyben kérte a szovjet csapatok kivonását Magyarországról. Tehát Kádár adott a látszatra, taktikázni igyekezett, s legyünk jóhiszeműek: békésen akarta rendezni a kaotikus helyzetet. Erre persze semmi esélye nem volt. De nem volt ereje és hite nemet mondani a szovjet felkérésre, ajánlatra. Végül is legyőzte kételyeit, és vállalta, majd – kitűnően – el is játszotta a szerepet, amit a szovjet vezetéstől kapott. Roppant kényes szituáció. Sokféleképpen minősíthető. Viszont Kádárnak ettől kezdve megjött az önbizalma. Első ember lehet egy Rákositól, Gerőtől (és a többiektől) mentes szocialista Magyarországon. Óriási perspektíva, páratlan lehetőség.

Itthon november 3-án egy szovjet tárgyalóküldöttség meglebegtette a szovjet kivonulás tervét. Maléter ezt helyeselte, majd estére tűzték ki a tárgyalások folytatását. Tökölre, a szovjet katonai bázisra szólt a meghívás. S innentől kezdve már ismerős a történet mindenki számára. November 4-én hajnalban Nagy Imre a budapesti rádióban közölte a szovjet offenzíva megindulását Budapest ellen, ugyanakkor (a szolnoki rádió hullámhosszán) bejelentették a Kádár János vezette „Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány” megalakulását és Kádárnak (az előző nap este Ungváron felvett) beszédét. Nem más ez, mint klasszikus *fegyveres államcsíny, katonai puccs*. Ez a fogalom a Kádár-kormány megalakulásának egyetlen helyes minősítése.

Nagy Imre a jugoszláv követségre távozik. (A követség már néhány órával korábban jelezte: meenedéket adnak a magyar elvtársaknak.) A miniszterelnök különösebb intézkedések, utasítások kiadása nélkül ment el. Azaz a kormány mégsem volt a helyén. Talán azt gondolta, hogy a követségen

fölveheti a kapcsolatot a jugoszláv diplomáciával. Vagy már nagyon is jól tudta, hogy nincs tovább. A forradalom elbukott. Délután és este már teljes a szétesés, a kormány tagjai közül csak a legendás Bibó István államminiszter dolgozik parlamenti hivatalában.

A forradalom talán legmeglepőbb fejleménye mindezek után következett. Amire már többször utalást tettünk: a nép, az emberek, a magyarok fegyveresen fordultak szembe a reménytelen túlerőben lévő szovjet katonai erővel. Méghozzá nem esetlegesen, itt-ott, hanem folyamatosan és meglepő módon igen hosszú ideig. Hetekig. És – megint csak – országszerte. S erőre kaptak, nagy jelentőségre tettek szert a munkástanácsok. Mi sem jellemzőbb a helyzet drámai kétarcúságára, hogy a Nagy-budapesti Központi Munkástanács *november 14-én* alakult meg. (Kádárnak tárgyalnia kell velük. Persze becsapja őket.) A Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsa – Kodállyal az élen! – *november 21-én*. November *29-én* az Összegyvetemi Forradalmi Bizottság alakul meg. Ezt a jelenségsort sem lehet félremagyarázni: ismét a nemzet, a nép állt ellen a diktatúrának és a külföldi katonai megszállásnak. Nem hitték el, hogy a helyzet reménytelen. Ráadásul sokan meghaltak, váltak nyomorékká, sebesültek meg a fegyveres harcokban. Ez a jelenség nem politikai séma szerint működő mechanizmus volt. Itt és ekkor *folytatódott* és érvényesült igazán a maga pörésében a különben az egész forradalomra jellemző alaphelyzet: a *vezér nélküli forradalom* értelme és jelentősége: a tömegek, a társadalom nagy többségének igazságos és becsületos forradalma. A jó értelemben vett permanens küzdelem az építkező kiteljesedés reményével a szabadságharc már kiharcolt, de most elveszni látszó vívmányaiért. Azoknak a forradalma, akik már régóta és nagyon *szomjasak* voltak a szabadságra. S nem engedték, hogy ama bizonyos *vedret* megint elhúzzák a szájuk elől.

Kádár János – micsoda dramaturgiai találat – szovjet páncélosokkal november 7-én érkezett Szolnokról Budapestre. Miközben hivatalosan még mindig Nagy Imre a miniszterelnök. Elfelejtették leváltani. A magyar társadalom ellenáll, nem nyugszik bele az eltaposztatásba. Tiltakozások mindenütt, nagy sztrájkok, követelések. Munkások, mérnökök, értelmiségiek, írók, művészek, földművesek. Egyszóval minden réteg. S mi van Nagy Imrével? – kérdezzetik. Ez a végjátzsma lélekben éppen olyan fölemelő, mint a forradalom első napja volt. Németh László korabeli fogalmazása szerint: „a forradalomban a magyar nép oly egyértelműen nyilvánította akaratát, hogy azt csak a nép újabb szabad akaratnyilvánítása tehetné semmissé; alkudozásnak helye nincs”. Pedig hivatalosan is megfogalmazódtak efféle kompromisszumok. Kádár bejelenti, hogy lemondana a kormányzati pártmonopóliumról (tehát elfogadná a többpártrendszert), a kiszegzda kibontakozási tervet (Kovács Béla) szerint pedig: „Nagy Imre kormányának de jure és Kádár János kormányának de facto elismerésével alakuljon Ideiglenes Nemzeti Kormányzó Tanács”. November 23-án az egész ország – élén a Népszabadsággal – megünnepli a forradalom kitörésének hófordulóját.

De már nincs, nem lehetséges kibontakozás. Lesz helyette Kádár-féle ellenforradalom – kemény szovjet támogatottsággal, sőt fennhatósággal. De ez az ellenforradalom úgy tesz, olyan programokat fogalmaz meg, *mintha forradalom lenne*: mintegy a valódi '56-os forradalom (és szabadságharc) folytatója. Nemzeti függetlenség, a legszélesebb demokrácia, a kisemberek támogatása, az egyéni kisparasztság, kisipar, kiskereskedelem megsegítése. No és tárgyalások a szovjet csapatok kivonásáról. De a végeredmény: az 1956. december 2-a és 5-e között ülésező MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága, amely már ellenforradalomnak minősíti visszamenőlegesen is a magyar forradalmat. Kádár bölcsessége pedig ugyanitt így hangzott: „Győztes proletárforradalom rendszerében nem lehetséges semmiféle forradalom, csak ellenforradalom.” Döntöttek arról is – mi sem logikusabb következtetés egyébként –, hogy ha ez már így van, az ellenforradalmat meg kell semmisíteni. Letartóztatási hullám kezdődött.

Megdöbbenő élmény így utólag is érzékelnünk ezt a primitív szofisztikát, sőt az a Bibó István-i nagy történelmi igazság is fenyegető alakot ölt, amely szerint a politikában lehet ugyan hazudni, rövid távon becsapni embereket, ámde hosszú távra gondolva lehetetlen egy politikai és társadalmi rendszert *tartósan hazugságra* építeni. Ráadásul itt véres erőszakkal kezdődött (és folytatódott). Már decembertől (Nyugati pályaudvar, Salgótarján, Tatabánya, Miskolc, Eger stb.). Országos pufajkás razzikák. A Kádár-kormány 1957. január 6-án bejelenti, hogy Magyarországon 1956. november 4-től *ismét proletárdiktatúra* van. És még mindig, még mindig vannak próbálkozások a helyzet enyhítésére: a Magyar Írók Szövetsége, a demokratikus pártok és magánszemélyek egyaránt keresik az elviselhetőbb kibontakozást. A válasz: az írószövetség és az újságíró szövetség működésének felüggesztése. S a legnyomósabb üzenet: az 1957. január 11-i csepeli géppuskarú.

Az 1956-os magyar forradalom, illetve a Kádár-féle diktatúra morális alapú megítélésében rendkívül fontos tételként szerepelnek a leverést követő perek és ítéletek. Illetve előtte még a munkásörség nevezetű fegyveres párhadsereg létrehozása. Remek fényképeket közöl Salamon könyve: az öntelt, végre méltó szerephez jutott fölfegyverzett népség. S ki ellen jött létre a munkásörség? Természetesen leginkább a munkásság ellen. Képmutató hazugság tehát. Mint az összes többi, ami következett. Hazugságjellegük mellett föltűnő még, hogy kíméletlen, gonosz, bosszúálló kommunisták vágtak vissza az egész forradalomra, az egész népre. A legkisebb településen (így ama Tolna megyei kis pusztán is) megjelentek a rendszer pribékjei, és rángatták, verték, elhurcolták még a legkisebb szereplőket is. Nem volt irgalom. Nem is lehetett, hiszen ez a szerepkör nem ismert ilyet. S a halálos ítéletek, a kivégzések is teljesen önkényes módon születtek: a jognak, az erkölcsnek, az igazságnak itt sem volt semmi szerepe. Kreáltak a perbe fogás és az ítéletek minősítését. Kinek mit szántak. Megtorlás, bosszú, a hatalom fitogtatása és fenyegetés. Ezt tartották szem előtt. Ez ment sorozatban, futószalag módjára.

Nagy Imre és Kádár János. Újra. A per és az ítélet. Nagy Imre 1956. november 4-től 1958. június 16-ig egyhuzamban fogságban. Ilyen sok idő kellett a halálos ítélet összerakásáig, meghozataláig s végrehajtásáig. Nagy Imre nem írta alá a lemondását Kádár javára. Pedig ezzel valószínűleg megmenthette volna az életét. Ez, az alá nem írás volt a legnagyobb morális tette. A legnagyobb forradalmi tette. A halálos ítélet kihirdetése után, az utolsó szó jogán nagy higgadtsággal, a legudvariasabb tónusban azt adta elő, hogy a tisztelt bíróság rosszul ítéli meg a helyzetet, de ha majd nyugodtabbak lesznek a történelmi körülmények, ez mindenki számára belátható lesz. Most neki vállalnia kell, hogy az életét áldozza. S hozzátette: „Kegyelmet nem kérek.” Fölkavaró s egy idő után fölemelő ez a lélekjelenlét, a megtöretlen emberi nagyság. Így hosszú és keserves fogolylét után különösen. Nagy Imre bizonyára ezzel a viselkedésével, magatartásával, morális erejével, mégis szelíd, töretlen hitével, igazságszeretetével, a hajlíthatatlanság tanúsításával vált nemzeti hőssé. És Kádár sorsa? Élete alkonyán különösen furdalta a lelkiismeret, hogy a Rajk-ügy után legalább még egy harcostársa meggyilkolásában működött közre. S valószínűleg az utókor szemében is oda került, ahová erkölcsileg való. Személyes, egymásba fonódó drámájuk ezzel végleg befejeződött.

Maga a kezdődő s a folytatódó kádári berendezkedés álszent, farizeus, kétszínű, alapjaiban is hazugsághalmazra épülő kommunista diktatúra volt. Szokták (szoktuk) mondogatni, hogy a kivégzések és börtönökön túl sok minden jó dolog (is) történt ezekben az évtizedekben. (Lásd „puha diktatúra”). Hogyne, persze. Szemmel láthatólag. Ezt nem is érdemes vitatni. Csakhogy a történelmi igazság az, hogy ez a finomodó kín vagy már éppen a tehetőség nem a Kádár-rendszer irányítójának vagy az éppen esedékes kommunista pártnak az érdeme volt. Hanem a magyar nép egészének a tehetsége, élni és boldogulni akarása mutatkozott meg vonzó, nagy erővel. Most is. A rendszer vezetése legfőljebb engedte (már amikor engedte) ezeket a kibontakozó okos, tehetséges és eredményes kezdeményezéseket. Például az önpusztítóan sok munkát, az értelmiség többségének akaraterejét, a tudósrétegek aktivitását, az iparosok, földművesek élni és dolgozni akarását, szerény gyarapodását, a kulturális élet föllívelését. Hozzá kell tenni azt is: mindez – így együtt – nem más, mint 1956 hozadéka, eredménye, hatása volt. A szocializmus „építését” sem lehetett már – ’56 után – a régi módon folytatni. Magának a rendszernek *bornírt* párt- és állami gondolkodása, viselkedése, nyelvezete, feltűnően bürokratikus és korrupt („elvtársi”) mechanizmusa azonban csak önmaga – kétségkívül vastag és masszív – kereteit tudta életben tartani. Igaz, meglehetősen sokáig. És sokak támogatásával (ezt lássuk be). Aztán – mint a hazugságra épülő rendszerek előbb vagy utóbb – egyszer csak ez is összeomlott. (*Magyar Napló, 2014*)